

Юрій Ніколаєць

ДЕМОГРАФІЧНА ДИНАМІКА НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-Х – 1950-Х РОКІВ

Стаття містить аналіз демографічних процесів у Галичині у другій половині 40-х – 50-х років ХХ ст. Визначаються причини і характер міжетнічної взаємодії в умовах радянзації західноукраїнських областей, а також вплив процесу десталінізації на формування поселенської структури населення регіону.

Ключові слова: демографія, депортації, урбанізація, конфлікт, Галичина.

Nikolaets Yuri. Demographic processes in Galicia during second half of 1940's – 1950's.

The author of the given article analyses main aspects of demographic processes in Galicia during 1940's– 1950's. The researcher defined the reasons of ethnic development in the conditions of “sovietization” of west Ukrainian land and influence of the “destalinization” process on the settlement structures of the population of the region too.

Key words: demography, deportation, urbanization, conflict, Galicia.

Постановка проблеми. Після завершення Другої світової війни політична ситуація у західних областях УРСР і надалі залишалася надзвичайно напруженою через посилення процесу радянзації західноукраїнських земель та, відповідно, спротиву нововведенням радянської влади. Процес радянзації західноукраїнських областей супроводжувався змінами етнічної, етносоціальної та поселенської структури населення Галичини. Масовий характер боротьби, в тому числі й на теренах Галичини, добре організованих, озброєних, морально та ідейно стійких українських повстанських формувань, яких компартійна пропаганда зображувала «неорганізованими бандами», змусив провідних радянсько-партійних керівників поставити питання про боротьбу з ними на державний рівень [4, с.12]. Як засіб протидії українським повстанцям широко застосовувалися депортації західноукраїнського населення. Зміцнення радянської влади на тери-

торії Галичини також мало також забезпечуватися за рахунок спрямування на західноукраїнські землі відносно великої кількості партійних працівників різного рівня зі Східної України та Російської Федерації. Крім того, на переміщення населення протягом повоєнного часу впливали масштабні заходи, спрямовані на відбудову промисловості та сільського господарства, а також на відновлення та покращення транспортних шляхів сполучення та збільшення житлового фонду. Тому міграції населення безпосередньо пов'язувалися не лише з його відтворенням, а й з перерозподілом радянським керівництвом робочої сили. При цьому регіональні зрушення в розміщенні населення УРСР відбивали основні тенденції розвитку продуктивних сил, їхньої географічної локалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти демографічної динаміки населення Галичини представлені у роботах І.Біласа, І.Монолатія, М.Панчука, В.Кучера, В.Сергійчука, О.Ленартовича, М.Чоповського, Ю.Сливки, О.Малярчука, Л.Зашкільняка тощо.

Виклад основного матеріалу. Протягом 1939–1941 рр. та з 1944 р. Галичина перебувала у складі УРСР, де 4 грудня 1939 р. було утворено Львівську, Дрогобицьку (нині входить до складу Львівської області), Станіславську (нині Івано-Франківську), Тернопільську області (до 1944 р. Тернопільську). До останньої також увійшли південні окраїни Волинського воєводства. Відповідно до означеного адміністративного поділу відбувалося й визначення кількості населення Галичини.

Серед архівних матеріалів колишніх «секретних папок» ЦК КП/б/У, ознайомитися із якими дослідники дістали можливість лише з 1992 р., розміщено відомості про кількість населення областей, що входили до складу Галичини напередодні та відразу після завершення німецько-радянської війни. Так, на 1 липня 1941 р. кількість населення Львівської області становила 1608,5 тис. осіб, на 1 квітня 1944 р. – 54,9 тис., Станіславської області, відповідно, – 1472,4 тис. і 458 тис., Тернопільської – 1584,3 тис. і 980,1 тис. У Дрогобицькій області на 1 липня 1941 р. проживало 1300 тис. осіб, а на 1 квітня 1944 р. дані про кількість населення відсутні у цьому документі. Так само відсутні дані щодо кількості довоєнного та повоєнного населення Дрогобича, Львова та Станіслава. На 1 липня

1941 р. у Тернополі проживало 35,6 тис. осіб, а на 1 липня 1944 р. – 10,5 тис. [8, арк.4] У іншому документі наведено дані про зміни кількості населення УРСР з 1 січня 1941 р. по 1 квітня 1946 р.: кількість населення Львівської області 1 січня 1941 р. становила 1435,2 тис. осіб, а на 1 квітня 1946 р. – 1075 тис., Станіславської, відповідно, – 1462,3 тис. і 1086 тис., Тернопільської – 1575,8 тис. і 1132 тис. [9, арк.2; 10, арк.2]

Одним з найбільш зруйнованих унаслідок війни був Тернопіль. У 1944 р. році місто перебувало в епіцентрі активних бойових дій. Руйнування були настільки разючі, що на певний час обласний центр Тернопільської області було перенесено до Чорткова. У перші повоєнні роки відбувалося відновлення старих житлових районів, промислових та адміністративних споруд, заново було збудовано вокзал, театр, кінотеатри тощо. Роботи з реконструкції міста велися відповідно до генеральної схеми забудови, розробленої невдовзі після звільнення [7, с.135]. Прискореними темпами відбувалося відновлення житлових будівель, але темпи житлового будівництва все одно не відповідали потребам населення, частина якого проживала у непристосованих для проживання приміщеннях: на горищах і у підвалах.

На стан етнонаціональної структури населення Галичини в перші повоєнні роки суттєво вплинули масові примусові переселення. Вони проводилися під різними приводами. Один з них декларувався як виселення родин учасників ОУН, УПА, УНРА у віддалені регіони СРСР. Цей процес було започатковано радянською владою одночасно з встановленням свого суверенітету на відповідних територіях. У січні 1944 р. Л.Берія видав розпорядження, згідно з яким усіх «виявлених підсобників» окупантів на території України необхідно було заарештовувати та «відправляти до Черногорського спецтабору (ст. Черногорські копальні Красноярського краю) для їх подальшого утримання». У березні того самого року постановою Державного Комітету Оборони СРСР «Про спеціальні заходи у західних областях України» органи наркомату внутрішніх справ зобов'язувалися «виселяти родини активних учасників ОУН, УПА і УНРА у віддалені місцевості СРСР», а 5 квітня 1944 р. було затверджено «Інструкцію про порядок заслання членів родин оунівців та активних повстанців у віддалені райони Союзу РСР». У ній зазначалося, що

«висилці підлягають усі повнолітні члени сімей оунівців і активних повстанців, як заарештованих, так і вбитих при зіткненнях, а їх майно підлягає конфіскації... неповнолітні члени сімей направляються разом зі своїми рідними..., висилку проводити у віддалені райони Краснодарського краю, Омської, Новосибірської й Іркутської областей». На підставі цих постанов уже на початок 1945 р. із західних областей України було вивезено 30000 осіб, а лише у червні 1945 р. – ще 9615 сімей (24888 осіб) [6, с.212].

На виконання постанов Політбюро ЦК КП/б/У від 10 січня 1945 р. «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України» та від 24 березня 1945 р. «Про проведення обліку робітників і службовців на підприємствах промисловості, транспорту і в радянських установах західних областей УРСР» було заарештовано майже 14000 осіб та обліковано усіх сільських мешканців віком від 15 років. Усіх осіб, точне місцезнаходження яких не було встановлено, автоматично зараховували до учасників антирадянських банд. Членів їх сімей виселяли до Сибіру, як «бандпособників». Виселення проводилося не лише за рішеннями центральних державних, але й місцевих каральних органів. Зокрема, за наказом Наркомату внутрішніх справ УРСР від 25 лютого 1946 р. посилювалося покарання за підтримку УПА – виселенню підлягали цілі села або значна частина їх жителів. На виконання цього наказу у Тернопільській області були виселені: з села Слобідка – 49 сімей (186 осіб), Бур'янівка – 10 сімей (32 особи). У Дрогобицькій: з села Лисовичі – 463 сім'ї (2098 осіб), Рудники – 472 сім'ї (2205 осіб), Стрильбич – 381 сім'я (1893 особи), Довге – 428 сімей (1784 особи), Дев'ятники – 218 сімей (880 осіб). З Жовківського району Львівської області з 10 січня по 15 березня 1945 р. вивезли 202 сім'ї «бандитів та їх прихильників» [6, с.212].

Реакція значної частини місцевих жителів на депортації була вкрай негативною. У доповідній записці секретаря Дрогобицького обкому КП/б/У Олексієнка про «обставини вбивства оунівськими бандитами» другого секретаря Ново-Стрелищанського райкому КП/б/У і вжитих у зв'язку з цим заходах зазначалося, що Стефанія Іванівна Блажків висловилася проти виселення сімей бандитів: «Ось зараз я дивилася, як збирали наших людей і виселяли їх, і мені згадуються гестапівські методи розправи над населенням. Адже радян-

ська влада виселяє і заарештовує ні в чому не винних людей. І коли припиниться це знуцання над українським народом» [14, арк.36].

Вихід Червоної Армії влітку 1944 р. до лінії західного кордону УРСР, який було встановлено в 1939 р., поставив на порядок денний питання територіального розмежування між Польщею та УРСР. До осені 1944 р. після погодження питання про розмежування постала проблема українсько-польського населення, яке компактно проживало по обидва боки кордону. У таких умовах між урядом УРСР на чолі із М.Хрущовим і Польським Комітетом Національного визволення (ПКНВ) на чолі із його головою Е.Осубкою-Моравським 9 вересня 1944 р. було підписано угоду про добровільне переселення українців Польщі до УРСР та поляків і євреїв з території Західної України до Польщі. Однак кількість переселенців з обох сторін на той час ще навіть не була встановлена [5, с.303].

До квітня 1945 р. в Україну переселилися 28499 родин, які налічували 107291 особу. Серед них були як особи, що переселялися добровільно, так і ті, хто полишив рідні місця під адміністративним тиском або зі страху перед репресіями, у тому числі й з боку формувань Польської Армії Крайової та УПА. Проте з весни 1945 р. розпочався і до літа того року набув особливого поширення процес реєвакації. Розчарування «радянським життям», злидні та невлаштованість, які супроводжували переселення, викликали так зване «зворотництво». Уповільнення темпів переселення, наростання «зворотництва» і протипереселенських настроїв змусили радянську та польську влади вдаватися до більш жорстких способів переміщення населення. За даними звіту головного представництва УРСР з евакуації польських громадян з території західних областей України за період з 10 жовтня 1944 р. по 15 вересня 1946 р. кількість евакуйованих польських громадян становила 789982 особи, з яких з Тернопільської області 233617 осіб, зі Станіславської – 77930, Львівської – 218711, Дрогобицької – 115278 [6, с.217].

Входження Польщі до сфери впливу СРСР та масові примусові переселення поляків протягом повоєнного часу викликали їх обурення, що, серед іншого, виявлялося у критичному ставленні до дій союзників по антигітлерівській коаліції, які, на думку частини поляків, призвели до послаблення Польщі. Згідно з спецповідомленнями органів держбезпеки СРСР поширеними були твер-

дження, що «якби не Англія, ми поляки жили б також у своїй державі, як і перед війною. Я дуже хотів би, щоб Англія отримала такий самий урок, як і Гітлер. І це може відбутися, якщо вона й надалі буде вести політику підбурення однієї держави проти іншої, як вона робить це до останнього дня. В силу цієї політики Англії доведеться випробувати на собі долю Польщі, Німеччини, Чехословаччини та інших країн. Комуністи підберуться і зроблять в Англії радянську владу» [17, арк.14].

Незважаючи на запровадження радянською владою заходів, спрямованих проти «зворотництва», протягом 1947 р. до прикордонної смуги і до забороненої зони поблизу кордону спостерігалось масове переселення населення, «евакуйованого з Польщі» і розселеного у тилкових областях УРСР. За повідомленням прикордонних військ МВС Українського округу з березня по травень 1947 р. було затримано 271 сім'ю переселенців загальною кількістю 1044 особи. Переважна більшість переселенців прибувала з Харківської, Ворошиловградської, Полтавської, Сталінської, Дніпропетровської, Одеської, Тернопільської областей. Значна кількість переселенців залишалася на постійне проживання у Самбірському, Старо-Самбірському, Нижньо-Устрицькому та інших районах Дрогобицької області не зустрічаючи перешкод з боку місцевих рад. У процесі слідства було встановлено, що основною причиною еміграційних настроїв переселенців була незабезпеченість їх на місцях розселення житлом та чутки про те, що переселенці могли безперешкодно повернутися до Польщі. За даними УМВС Дніпропетровської області із 5637 сімей переселенців з Польщі на 15 травня 1947 р. залишилося лише 903 сім'ї, у Сталінській області із розселених у 1945 р. 3044 сім'ї залишилося 1117, у Кіровоградській з 2812 сім'ї залишилося 444 [12, арк.52–53].

Примусове переміщення населення західноукраїнських областей супроводжувалося масовими порушеннями законності з боку радянських працівників різного рівня. Особливо у цій справі «відзначалися» (крім спеціальних каральних загонів) так звані «уповноважені» правлячої партії. Перевищення влади виявлялося у спаленні чи руйнуванні житлових приміщень, незаконних арештах, побиттях колгоспників. Суди республіки за 1946 р. засуджено за перевищення влади 560 осіб, у другому півріччі – 360 осіб. Серед засуджених

у західноукраїнських областях 41% становили уповноважені райрад і райкомів КП/б/У, 47% – члени і кандидати у члени ВКП/б/, у східних областях 70% становили голови колгоспів і сільрад і 21% – члени і кандидати у члени ВКП/б/. Наприклад, уповноважений райкому у одному із районів Львівської області Дайвов був залучений до вербування молоді для роботи на промислових підприємствах і забезпечував виконання поставленого перед ним завдання силою зброї. У разі відмови підписати угоду брав людей під варту. Люди перебували під вартою 2–3 доби і були звільнені прокурором [13, арк.34–35]. Спостерігалось багато випадків, коли тим, хто не бажав переселятися, розбирали їхні будівлі. Як правило, рішення про переселення ухвалювалося на загальних зборах колгоспників під тиском місцевої адміністрації, а пізніше на підставі колективності рішення окремим особам, які не бажали переселятися, відмовляли у проживанні на попередньому місці [25, арк.40–42].

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х років розгорнулося масштабне переміщення жителів Галичини для виконання різного роду робіт на підприємствах Донбасу та колгоспах Ізмаїльської, Миколаївської, Одеської, Запорізької та Дніпропетровської областей. У 1949 р. відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 30 червня 1949 р. до колгоспів Ізмаїльської, Миколаївської, Одеської, Запорізької та Дніпропетровської областей, що відчували гостру нестачу працівників сільського господарства, було переселено 14 тисяч сімей колгоспників та одноосібних селян з північних та західних областей УРСР [15, арк.3].

У повідомленні про хід розселення і господарсько-побутового облаштування переселенців із західних областей України у радгоспах Ворошиловградської області станом на 25 травня 1950 р. завідувача сільгоспвідділу обкому КП/б/У Ф.Мажари зазначалося, що області виходу не забезпечували переселенців будинками-зрубами чи лісоматеріалами для будівництва нових будинків [15, арк.169–170].

Згідно із даними таємної довідки правоохоронних органів від 23 січня 1950 р. про виконання планів переселення за 1949 р., яка надійшла до ЦК КП/б/У, під час відбору та відправки переселенців часто відправляли сім'ї, що мали у своєму складі лише одну працездатну особу, сім'ї, що не мали навичок ведення сільського

господарства. У Тернопільській області мали місце випадки неправильних видач і оформлень переселенських квитків та одноразової грошової допомоги, заповнення документів для перевезення переселенців, що створювало плутанину під час розселення їх на місцях поселення [15, арк.8–18].

Обурення переселенців викликало те, що голови колгоспів та сільських рад з Галичини всіляко уникали переїзду до південних регіонів України [21, арк.210]. Унаслідок незадовільного господарського облаштування переселенців протягом 1949–1951 рр. з південних областей вибуло 14,9 % до кількості прибулих [22, арк.28-34]. За даними довідки від 10 вересня 1952 р. начальника Управління переселення південних районів Головного переселенського управління при Раді Міністрів СРСР М.Аксенова з 1949 р. по 1951 р. з місць вселення вибуло 11363 сім'ї. З них 2125 сімей перейшли до роботи у промисловості. Проведена у травні–червні 1952 р. перевірка показала, що переселенців вибуло більше, аніж зазначалося у державній звітності. Так, за період 1949–1951 рр. за звітами поселенських управлінь при Раді Міністрів УРСР вибули 11363 сім'ї, а за даними перевірки – 15824 сім'ї. За даними звітів у південних областях нараховувалася 52291 сім'я переселенців, а за даними суцільної перевірки тільки 47882 сім'ї [22, арк.59–60]. Значна кількість переселенців підселялася до сімей місцевих колгоспників [23, арк.45].

У доповідній записці про хід відправки переселенців до південних областей УРСР завідувача сільськогосподарського сектору ЦК КП/б/У Мальцева зазначалося, що незадовільне виконання плану переселення зумовлене поверненням частини переселенців з Херсонської області і їх розповідями про стан справ на новому місці, що збільшувало кількість тих, хто відмовлявся переселятися [15, арк.302–308]. Уповноважені ЦК КП/б/У у справі переселення зазначали, що основним «недоліком у роботі з переселенцями» стало несвочасне отримання інформації особами, які мають бути переселені, від тих, хто це зробив раніше, про складні умови життя. Саме тому частина переселенців поверталася до місць попереднього перебування, часто пояснюючи це необхідністю збирання врожаю. Недопустимим, на думку уповноважених, для місцевих керівників,

що опікувалися переселенням, було встановлення черговості у збиранні врожаю та переселенні селян [16, арк.51].

Поверненню виселених жителів Галичини мав також перешкоджати перерозподіл їхньої власності, в тому числі й житлових будинків. У доповідній записці «Про наявність у західних областях нереалізованого майна репресованих осіб» від заступника завідувача сільгоспвідділу ЦК КП/б/У Федченка на ім'я секретаря ЦК КП/б/У Кириченка зазначалося, що на 1 лютого 1951 р. у Тернопільській області було 4725 будинків та 4756 дворових будівель репресованих осіб, які оцінювалися у 10552000 руб., у Дрогобицькій – 4585 будинків та 5068 дворових споруд на суму 9582000 руб., у Станіславській – 4441 будинок та 3275 дворових будівель на суму 6983000 руб., у Львівській – 4114 будинків та 5721 дворова споруда, оцінені у 12253000 руб. Внаслідок високої оцінки цього майна колгоспи відмовлялися його купляти., а тому велика частина будівель через відсутність догляду руйнувалася. Після відповідного рішення ЦК КП/б/У майно репресованих господарств було взято на облік фінансовими відділами і частина його реалізована для покриття заборгованості колгоспів. Частина конфіскованого майна репресованих жителів передавалася колгоспам та іншим організаціям. Частина жителів Галичини була виселена як особи, що «вели паразитичний спосіб життя». На зборах деякі колгоспники відгукувалися позитивно щодо виселення таких осіб, особливо це стосувалося сектантів із Свідків Єгови [19, арк.12]. До осіб, що «вели паразитичний спосіб життя» та підлягали виселенню, зараховували також куркулів. Про кількість їхніх господарств на території Галичини у 1951 р. може свідчити довідка про кількість розглянутих справ на виселення куркулів із західноукраїнських областей від 30 березня 1951 р. У Дрогобицькій області таких справ було 129, у Львівській – 214, у Станіславській – 116, у Тернопільській – 417 [19, арк.5].

Економіка Західного регіону міцно прив'язувалася до економіки України і СРСР в цілому. У рамках цього процесу відбувалося проведення колективізації та переміщення до західноукраїнських областей працівників зі Східної України та Російської Федерації. По мірі зміцнення радянської влади на території Галичини запроваджувався колгоспний лад. Процес колективізації також ставав одним із чинників, що впливав на поселенську структуру населення регіону.

На 15 травня 1950 р. у складі 7264 колективних господарств було примусово об'єднано 4866775 працівників [11, арк.2]. У Львівській області завершено суцільну колективізацію весною 1950 року, коли у колгоспи було об'єднано 154,7 тис. господарств (97,5 %). За станом на 10 травня 1951 р. у області нараховувалося 568 колгоспів, у тому числі 246 збільшених, у складі яких об'єдналися 617 дрібних колгоспів [11, арк.2]. На судовому засіданні процесу над бійцями УПА у м.Стрий і Дрогобич у 1951 р. зазначалося, що завершення масової колективізації сільського господарства в західноукраїнських областях – це нищівний удар по ворожих планах українських буржуазних націоналістів і їх хазяїв – англо-американських імперіалістів [20, арк.180]. Однак трудова дисципліна у більшості колгоспів Львівської області була на надзвичайно низькому рівні. 37 % працездатних без дозволу правління колгоспу працювали на підприємствах районних центрів [18, арк.11–12].

Переміщення населення Галичини відбувалося також у рамках здійснення оргнаборів. Відповідно до народногосподарського плану організований набір робітників у промисловість у Львівській області на 1953 р. становив 8750 осіб і окремим рішенням Ради Міністрів УРСР на сезонні роботи в лісову промисловість – 1100 осіб. За 1953 р. з Львівської області було відправлено на постійну роботу у промисловість 6197 осіб, або 70,8 % до плану, та на сезонні роботи у лісову промисловість 612 осіб, або 55,6 % до плану [26, арк.1–2]. Невиконання плану організованого набору робітників для народного господарства пояснювалося тим, що ряд виконкомів районних Рад депутатів трудящих і райкомів КП України недооцінили важливість своєчасного виконання плану, а також невідповідністю підприємств до прийому працівників і відсутністю відповідної турботи щодо працевлаштування робітників по прибутті їх до місця роботи.

Попри це зазначимо, що Рада Міністрів УРСР неодноразово ставила питання про заборону переселення працівників із УРСР до інших республік. Однак не зважаючи на це в рамках проведення оргнаборів у 1956 р. було направлено з УРСР до інших регіонів 69698 осіб, у 1957 р. передбачалося вивезення 64500 осіб. У той же час до України планувалося переведення 7800 працівників з Болгарії, що РМ УРСР визнала недоцільним [29, арк.87].

Поряд із переміщенням працівників із Галичини до інших областей УРСР та СРСР до регіону прибували керівні працівники, працівники правоохоронних органів, освіти, науки та культури. Не применшуючи значення адміністративних заходів у зміцненні радянської влади і продовженні «соціалістичних перетворень», Кремль відводив головну роль розбудові репресивно-каральних та військових структур. Після Другої світової війни кількісний склад цих структур у західних областях швидко зростав. Наприкінці 1944 р. у регіоні було дислоковано 26304 військовослужбовців внутрішніх військ, у тому числі дві стрілецькі дивізії, 4 полки і 13 бригад. Окрім того, з Північного Кавказу було перекинуто 2 стрілецькі бригади чисельністю 5236 осіб, танковий батальйон та 5 бронепоездів. Між лютим 1944 р. і січнем 1946 р. проти УПА було проведено 39777 каральних операцій, внаслідок чого убито 103,3 тис., заарештовано – 135,1 тис. осіб, затримано дезертирів та тих, хто ухилявся від військової повинності і примусових робіт, – 97 тис. осіб. Разом з цим упродовж 1944–1951 рр. із Західної України було депортовано 65906 родин у складі 203662 осіб [2, с.391]. У західних областях України, де до Другої світової війни населення російської національності становило десяті частки відсотка, протягом другої половини 1940-х та протягом 1950-х років його кількість зросла до 5 % (близько 330 тис. осіб) [6, с.220]. У 1955 р. українці становили 44,2 % населення Львова, росіяни – 35,6 %, євреї – 7,3 %, поляки – 2,3 % [1, с.336].

При цьому радянське керівництво вживало комплекс заходів для перешкоджання поверненню спецпоселенців, виселених з Галичини, до рідних осель. Крім того, різного роду перепони ставилися їм на шляху повернення колишніх членів ОУН та УПА до регіону після відбуття ними покарання у вигляді позбавлення волі. У грудні 1948 р. міністр внутрішніх справ УРСР Т.Строкач порушив клопотання про довічне поселення всіх виселених із Західної України, «терміни заслання яких у рішеннях Особливої Наради при Міністерстві державної безпеки УРСР не визначені». Йшлося про 41682 родини у складі 115471 особи. Наголошуючи, що, враховуючи оперативну обстановку у західних областях УРСР та виселення родин «бандитських і націоналістичних елементів», яке

проводилося на основі постанови Ради Міністрів СРСР № 3728–1524 від 4 квітня 1948 р., Т.Строкач повідомляв, що МВС УРСР вважає «недоцільним повернення до місць попереднього проживання виселених оунівців». 6 квітня 1950 р. Рада Міністрів СРСР таємною постановою скасувала терміни заслання виселених за 1944–1949 рр. осіб і встановила, що всі вони переселені навечно. На виконання цієї постанови 15 квітня 1950 р. Міністерство внутрішніх справ СРСР видало наказ «Проголошення виселенцям-оунівцям щодо мешкання їх навечно у спецпоселеннях» [2, с.392].

З іншого боку, у документах органів держбезпеки, в яких аналізувалися настрої населення, зазначалося, що зміна місця проживання частиною західноукраїнського населення мотивувалася небажанням у разі війни жити у прифронтовій смузі на західноукраїнських землях. Страх перед можливим початком бойових дій змушував людей замислюватися над переїздом до більш віддалених східноукраїнських земель, які на випадок війни потрапили б під удар пізніше або могли б взагалі уникнути його. Так, доцент Львівського політехнічного інституту В.С.Ракіта у розмові із колегами зазначив, що «ми стоїмо на порозі війни із Америкою. Катастрофа ось-ось відбудеться. А ми начебто свідомо йдемо на це і свідомо провокуємо війну. Я не певен, що ми самі перші не почнемо її. Європа шалено озброюється. Ми також». Науковий співробітник бібліотеки при Львівському філіалі АН УРСР Павловський висловив думку, що «ситуація складається так, що війна довго не примусить чекати. Йде шалена гонка озброєнь з тієї і з іншої сторони, свого роду змагання, хто швидше і більше зробить – ми чи американці. Правда у них немає людей, але за хліб і гроші вони знайдуть і людей». Працівник облторгу Щербаков з обуренням вказував, що «нам швидше війну забезпечать, аніж переоцінку і зниження цін. Наш уряд зараз збирає буквально всі копійки на озброєння країни, навіть на військових накладено податок». Продавець магазину по вул. Шпитальній, 8 Райбах, місцевий єврей, оцінюючи постанову Ради Міністрів про прибутковий податок як про ознаку війни, заявив: «Напевне у кишені радянського уряду не густо, якщо добралися вже до своєї єдиної опори – армії». Архітектор облпроекту місцевий українець Н.В.Микула вказував, що «війна невідворотна і буде розв'язана нами на Заході. Радянському Союзу потрібна

німецька промисловість, оскільки своя не забезпечує зростаючих потреб техніки. Якщо Америка не зможе дати відсічі, коли СРСР почне прибирати до рук Західну Німеччину, то пізніше їй важко буде боротися із Радянським Союзом» [17, арк.8–12]. Водночас особи, які співробітничали з УПА, виявляли надію на початок війни між СРСР та США, внаслідок якої може бути утворена вільна Українська держава [24, арк.1–7]. Студент 4-го курсу політехнічного інституту І.О.Мармуш, місцевий українець, згідно із спецповідомленнями органів держбезпеки, говорив, що «у випадку війни необхідно сховатися з метою ухилення від служби в армії і можливого арешту, оскільки перед початком війни всіх підозрілих осіб будуть заарештовувати. Добре було б після початку війни зв'язатися із підпіллям ОУН у Львові або виїхати у свій район і створити організацію ОУН для ведення боротьби проти радянської влади». А студент Львівського університету Лупак, місцевий українець, сказав: «Обстановка напружена, війна може початися і перекинутися на Захід, доля місцевих людей у зв'язку з цим дуже сумна, вони не впевнені у завтрашньому дні» [17, арк.14].

Варто зазначити, що уявлення про характер бойових дій у середовищі українського населення практично до кінця 1950-х років мало чітку установку, що уникнути участі у бойових діях можна за рахунок проживання у віддалених від епіцентру війни районах. Усвідомлення руйнівної сили термоядерної війни було не досить поширеним. Пересічні люди на той час в основному ще не розуміли, що третя світова війна може призвести до загибелі всього людства. Це розуміння прийшло пізніше, під впливом протистояння під час так званої Карибської кризи.

Смерть Й.Сталіна викликала боротьбу за владу у вищих ешелонах радянської країни. Причому ситуація в Галичині у протистоянні використовувалася як засіб тиску на політичних опонентів. Після смерті Й.Сталіна Л.Берія ініціював схвалення ЦК КПРС цілої низки постанов соціально-політичного характеру, насамперед стосовно окремих республік, що дало підставу розглядати їх як початок «десталінізації» та реформування радянської системи. У реалізації своїх планів він відводив особливу роль західним областям УРСР: у регіоні акумулювався значний протестний потенціал. Не випадково ця тема була визначальною не тільки в

доповідних записках Л.Берія, а й у його діях як до, так і після схвалення постанови президії ЦК КПРС від 26 травня 1953 р. про політичну і господарську ситуацію в західних областях України. У постанові ЦК КПРС було насамперед підтверджено неефективність колгоспів, які «мають низькі доходи, що, своєю чергою, понижує матеріальний добробут колгоспників», які до того ж обкладаються непомірними податками, без врахування економічного стану колгоспів та сільського населення. На підтвердження різкого зростання незадоволення населення радянською дійсністю у постанові зазначалося, що «тільки за три місяці 1953 року воєнною цензурою конфісковано близько 195 тис. листів, адресованих за кордон із західних областей України, які містять негативні висловлювання про діяльність місцевих органів влади». Про виняткове значення західних областей України в реалізації програми Л.Берія засвідчують також його спроби змінити тактику боротьби з підпіллям на чолі з ОУН. Проблема припинення збройного протистояння та спроба «пацифікації» Галичини розглядалися у контексті усунення перекручень у національно-релігійній політиці та послаблення економічного тиску [2, с.403]. Розстріл Л.Берія та подальша боротьба за владу у сфері вищого партійного керівництва СРСР привели до посилення процесу десталінізації, який, поміж іншого, супроводжувався амністією частини в'язнів та знаттям режиму спецпоселень з більшості категорій спецпоселенців.

Після XX з'їзду КПРС у другій половині 1950-х років органи держбезпеки відзначали збільшення кількості амністованих колишніх вояків УПА, які відбули покарання і поверталися до місць постійного проживання у Галичині. Тільки до Львівської області у 1956 р. повернулося близько 7000 чол., засуджених за антирадянську діяльність. Повернення величезної кількості колишніх оунівців створювало напружену обстановку у ряді районів західноукраїнських областей у зв'язку із їх працевлаштуванням і забезпеченням житлом, оскільки у їхніх колишніх будинках були розміщені переселенці з Польщі, Чехословаччини, актив колгоспників, адміністративні і культурно-просвітницькі заклади. Крім того, значна частина будинків була розібрана під час переселення колгоспників у східні райони. Частина місцевих жителів висловлювалася проти повернення оунівців, висловлюючи незадоволення поверненням убивць. Натомість частина тих,

хто повернувся, активно виступала проти місцевих активістів, іноді вдаючись до погроз та насильства із підпалами будівель та майна. Траплялися випадки, коли амністованих виганяли із сіл, погрожували помстою за вбивства родичів. В окремих селах радянський актив просив озброїти їх для захисту від амністованих [27, арк.88]. З Тернопільської області за станом на 15 жовтня вибуло 1519 чол., які повернулися з місць позбавлення волі, але були вороже зустрінуті односельцями через вбивство у минулому їх родичів [28, арк.46]. На 1 липня 1956 р. у Дрогобич повернулися з спецпоселень 4473 осіб, з яких 3529 почали працювати, 664 працевдатних не приступили до роботи. На 20 жовтня 1956 р. з місць ув'язнення та висилки до Тернопільської області повернулося 9872 особи. З-серед прибулих виїхали за межі області 1743 особи [28, арк.86].

Відповідно до інформації про «хід роботи по видворенню з області колишніх учасників ОУН» секретаря Станіславського обкому КП України Я.Лисенка від 23 квітня 1957 р. згідно із розпорядженням ЦК КПУ у Станіславській області була створена обласна комісія, яка протягом січня–лютого 1957 р. переглянула всі кримінальні справи на колишніх учасників ОУН, що повернулися з місць ув'язнення, та прийняла рішення повернути до місць ув'язнення 67 осіб і виселити за межі західноукраїнських областей 369 осіб. Щодо першої категорії матеріали надіслано на 59 осіб, з яких затверджено 17 осіб на повернення їх для відбуття строку покарання, 38 осіб було переведено до другої категорії і на 4 осіб ще не отримано рішення. На 8 осіб не надсилалися матеріали через те, що вони повністю відбули строк покарання. З першої категорії, яких центральна комісія затвердила 17 осіб, повернулося до місць ув'язнення 11 осіб, виселено за межі УРСР 2 особи і 4 особи оголосили в розшук. Щодо другої категорії республіканська комісія затвердила до виселення за межі області 347 осіб і ще переведених з першої категорії 38 осіб, що разом становило 385 осіб. З 385 осіб виїхало за межі області внаслідок переселення 28 осіб, за оргнабором – 39, самостійно – 149, за скоєні злочини було заарештовано 7 осіб, залишено для оперативної роботи 15 осіб. На 20 квітня 1957 р. у області залишалось 147 осіб, які підлягали виселенню [30, арк.14–15].

За інформацією секретаря Тернопільського обкому КПУ В.Лисенка про проведену роботу серед колишніх оунівців, що повер-

нулися з ув'язнення, у січні 1957 р. спецкомісія вирішила виселити за межі області 305 осіб, з яких республіканською комісією було затверджено рішення стосовно 260 осіб. Три особи категорично відмовлялися виїжджати, мотивуючи своє рішення повним відбуттям покарання і вимагаючи «показати закон, на основі якого їх примушують переселитися із рідних сіл». Сім осіб від виїзду не відмовилися, але область не залишили, постійно змінюючи місце проживання. Партійно-радянський актив вимагав вжити заходів для переселення цих осіб, оскільки «вони негативно впливають на нестійких колгоспників» [30, арк.16–17].

До районів Львівської області спецпоселенці поверталися без довідок про їх звільнення, заявляючи, що таких довідок їм не видавали. До Турківського району повернулося 226 осіб, значна частина яких відмовлялася їхати за оргнабором до східноукраїнських областей. У багатьох випадках колишнім спецпоселенцям поверталися їхні будинки та худоба. Під час розгляду питань щодо повернення майна у судах навіть ухвалювалися рішення про виселення шкіл, медпунктів, сільрад та інших закладів на користь колишніх спецпоселенців. У ряді випадків такі рішення підтримували місцеві органи влади [27, арк.107–111].

Повернених колишніх оунівців з місць позбавлення волі місцеві колгоспники, радянський та партійний актив, а також особи, які брали участь у боротьбі з УПА, і сім'ї, де було вбито родичів, зустрічали вкрай вороже. Разом з цим фіксувалися і випадки, коли тих, хто повертався з місць позбавлення волі, зустрічали як великомучеників, оточуючи їх повагою та турботою. У ряді випадків особи, які повернулися з ув'язнення, шляхом шантажу, погроз, а іноді за «добровільною домовленістю» захоплювали конфісковані у них будинки і вимагали повернення вилученого у них майна [28, арк.89].

Радянські керівники зазначали, що частина сімей була виселена на спецпоселення внаслідок заходів у відповідь на дії УПА, конкретних звинувачень цим людям висунуто не було. Вирішення питання повернення колишніх спецпоселенців на територію Галичини навіть наприкінці 1950-х років вбачалося у відміні спецпоселень із заборонаю повертатися на територію Західної України і одночасною заборонаю повернення колишнім спецпоселенцям майна, що свого часу їм належало.

У пропозиціях про порядок розгляду справ на осіб, які перебували на спецпоселеннях у віддалених районах СРСР, завідувача адміністративного відділу ЦК КПУ М.Кузнецова від 16 січня 1958 р. зазначалося, що за період з 1944 по 1952 рр. з території західноукраїнських областей було виселено на спецпоселення 203662 особи, у тому числі учасників ОУН, бандпособників та членів їх сімей – 182643 осіб, куркулів та членів їх сімей – 12135, єговістів та членів їх сімей – 8984. Станом на 1 січня 1958 р. з них до західноукраїнських областей повернулося з місць спецпоселень 13994 особи, звільнених в основному за рішеннями судових органів. Крім того, на основі Указів Президії ВР СРСР і постанов РМ СРСР, виданих протягом останніх трьох років, була звільнена з спецпоселень частина осіб цієї категорії без права повернення до західноукраїнських областей (учасники Великої Вітчизняної війни та члени їх сімей, члени сімей загиблих на фронтах, викладачі навчальних закладів і члени їх сімей, члени сімей нагороджених орденами і медалями СРСР і жінки, які вийшли заміж за неспецпоселенців). У місцях спецпоселень на момент укладення документа залишалось орієнтовно 150000 осіб. Лише за 1957 р. надійшло 27000 заяв про звільнення із спецпоселень. Завідувач адміністративного відділу ЦК КПУ М.Кузнецов зазначав, що беручи до уваги позитивне ставлення до праці частини колишніх спецпоселенців, доцільно видати Указ Президії ВР СРСР, яким надати право виконкомам Волинської, Дрогобицької, Закарпатської, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської і Чернівецької обласних рад депутатів трудящих розглядати питання про зняття обмежень у справі спецпоселення осіб, які зарекомендували себе позитивно у місцях спецпоселень на виробництві; видати постанову РМ СРСР про порядок застосування цього Указу із визначенням права ухвалювати рішення про звільнення із спецпоселень без обмеження місця проживання або без права повернення до Волинської, Дрогобицької, Закарпатської, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської і Чернівецької областей. А осіб, які порушили це обмеження, видаляти у адміністративному порядку. За даними М.Кузнецова на 1 січня 1958 р. до західноукраїнських областей повернулося із місць позбавлення волі понад 57000 осіб, раніше засуджених за співробітництво з ОУН [31, арк.9–10].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 травня 1959 р. про зняття обмежень у справі спецпоселення і звільнення з-під адміністративного нагляду органів МВС пособників націоналістичного підпілля та членів їх сімей встановлювалося, що зняття обмежень не зобов'язує повертати їм конфісковане майна і право повернення на попереднє місце проживання. Протягом 1959 р. відзначалося багато фактів, коли спецпоселенці після повернення самовільно займали будинки та земельні ділянки, що колись їм належали, та погрожували сільським активістам, яким були передані ці будинки. Крім того, колишні спецпоселенці подали багато заяв про повернення раніше конфіскованого у них майна. Все це, на думку радянських урядовців, негативно відбивалося на трудовій активності колгоспників. Тому керівники місцевих обкомів партії звернулися до ЦК КПУ із проханням заборонити повернення спецпоселенців. Свою думку вони мотивували відсутністю житлової площі для них та наявністю достатньої кількості робітників, що не дозволяло забезпечити роботою осіб, які поверталися із спецпоселень [32, арк.35].

У листі Голови Президії Верховної Ради СРСР К.Ворошилова та Секретаря Президії Верховного Суду СРСР М.Георгадзе від 24 жовтня 1959 р. на ім'я голови КДБ при Раді Міністрів СРСР Шелепіна зазначалося, що відповідно до постанов уряду СРСР з Львівської області протягом 1944–1951 рр. було виселено 14876 сімей у складі 39959 осіб, з них сімей бандитів-терористів 12279 осіб, сімей засуджених бандитів ОУН та «бандпособників» – 13693 особи, сімей бандитів і зрадників – 12740 осіб, сімей єговістів 863 особи, сімей куркулів – 384 особи. У зв'язку з Указами Президії Верховної Ради СРСР про зняття судимості, починаючи з 1956 р. до Львівської області повернулося 2308 сім'ї у складі 6504 осіб. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 травня 1958 р. передбачалося, що спецпоселенці могли повертатися в місця, звідки вони були виселені, тільки за дозволом місцевих рад. Але спецпоселенці поверталися, як правило, цілими сім'ями і тільки після повернення зверталися за дозволом на право проживання у цих місцях. Місцеві органи не могли перешкоджати поверненню спецпоселенців тому, що законодавець, забороняючи повертатися в місця, з яких вони були виселені, не встановив відповідальності за самовільне повернення.

Траплялися випадки, коли колишні спецпоселенці захоплювали житлові та інші приміщення, у зв'язку з чим міліція та органи прокуратури виселяли їх у адміністративному порядку [32, арк.39].

Наприкінці 1950-х років деякі спецпоселенці, які ще перебували у місцях спецпоселень, писали листи колгоспникам, в яких вимагали звільнити їхні будинки, тому що вони зняті з обліку спецпоселення і незабаром мають повернутися до рідних сіл. У зв'язку з цим секретар Львівського обкому КП України М.Лазуренко у травні 1959 р. звернувся до ЦК КПУ із проханням вирішити це питання шляхом встановлення відповідальності за самовільне повернення спецпоселенців у місця, звідки вони були виселені [32, арк.40].

В окремих областях УРСР (особливо у Тернопільській, Станіславській, Рівненській) в умовах масового повернення колишніх спецпоселенців та неврегульованості питання повернення їм майна та житлових приміщень великого розмаху набуло самовільне будівництво житла. На громадських землях колишніх хуторів Бучацького, Підгаєцького та Заложцівського районів Тернопільської області самовільні забудовники створили цілі населені пункти. Не маючи у своєму розпорядженні підстав для боротьби з самовільними забудовниками, сільські ради змушені були звертатися до народних судів із заявами про притягнення винних до кримінальної відповідальності за самоуправство. Але й суди у вирішенні цих справ були обмежені санкцією ст. 154 КК УРСР, яка передбачала можливість застосування до засуджених виправно-трудова робіт на строк до 3-х місяців або штраф до 300 крб. Постанови про знесення самовільно збудованих будинків та інших споруд суди не вправі були затверджувати, оскільки це не було передбачено законом. Враховуючи увагу правлячої партії та уряду до справи планового житлового будівництва як у містах, так і інших населених пунктах, про що було зазначено в Постанові ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 9 грудня 1958 р. № 1745 «Про заходи по поліпшенню справи планування і забудови населених пунктів Української РСР», голова Верховного Суду УРСР Ф.Глух вважав за необхідне затвердити Постанову Ради Міністрів УРСР «Про боротьбу з самовільним будівництвом у сільській місцевості». За своїм змістом ця постанова мала в основному відповідати змістові Постанови РНК УРСР від 26 вересня 1940 р. «Про боротьбу з самовільною забудовою земельних ділянок у містах і селищах міського типу»

№ 1440, яка передбачала адміністративний порядок вирішення спорів про самовільні забудови. Відведення земельних ділянок, керівництво і контроль справою будівництва сільських населених пунктів згідно з чинним Положенням «Про порядок відведення земельних ділянок під забудову сільських населених пунктів Української РСР», затвердженого Постановою Ради Міністрів УРСР від 28 травня 1947 р. № 765, здійснювали виконавчі комітети сільських і районних рад депутатів трудящих. Отже, на думку Ф.Глуха, лише до їх компетенції могло належати вирішення питань щодо правомірності зведення будівель та вжиття заходів до осіб, які порушили встановлений порядок забудови сільських населених пунктів. У проекті постанови «Про боротьбу з самовільним будівництвом у сільській місцевості» зазначалося, що споруди, збудовані після ухвалення відповідної постанови без дозволу виконкомів місцевих рад, мали бути знесені, а їх мешканці виселені у адміністративному порядку. Рішення про знесення самовільно збудованих будівель і виселення мали ухвалювати виконкоми сільських рад. Рішення сільрад набували б чинності тільки після їх затвердження виконкомом районних рад. На добровільне звільнення приміщень відводилося у проекті до 2 місяців. Особи, що самовільно захопили земельні ділянки для будівництва, мали бути оштрафовані на суму до 2000 крб. Штраф мав накладатися рішенням виконкому сільради. Це рішення пропонувалося оскаржувати до виконкому районної ради протягом 1 місяця [33, арк.14–18].

У доповідній записці прокурора УРСР Д.Панасюка від 7 лютого 1959 р. зазначалося, що проведеною Прокуратурою УРСР перевіркою встановлено, що в ряді районів Тернопільської області мали місце численні факти порушення постанови Ради Міністрів УРСР від 27 березня 1957 р. № 290 «Про заходи забезпечення виконання плану будівництва в колгоспах Української РСР на 1957 рік» та постанови ЦК ВК П/б/ і РНК СРСР від 27 травня 1939 р. № 740 «Про заходи охорони громадських земель колгоспів від розбазарювання». У Тернопільській області налічувалося 3172 хутори, з яких 537 рішенням виконкому обласної Ради депутатів трудящих від 4 липня 1958 р. визнано населеними пунктами, а також ще 2365 хуторів, в яких налічувалося 6221 господарство, що підлягали зселенню. Така велика мережа хуторів, на думку Д.Панасюка, розкиданих

серед колгоспних ланів, часто на значній відстані від сіл, вносила дезорганізацію в роботу колгоспів і позбавляла місцеві партійні та радянські органи можливості забезпечити правильне колгоспне землекористування і охорону колгоспної власності від розкрадання. Перевіркою були встановлені факти самовільної забудови житлових будинків на колгоспних землях у місцях колишнього розташування хуторів, знесених в 1949 і 1950 роках. Деякі особи, які у порядку переселення виїхали в південні області УРСР, в 1957–1958 роках почали повертатися на колишні місця мешкання і стали будувати на колгоспних землях житлові будинки. За порівняно короткий строк (два-три роки) знову виникли: с. Королівка Товстенського району, хутори Пожежа, Рублин, Повія Золотопотоцького району, с. Антонівка Шумського району, в яких самовільно збудовано 110 житлових будинків. Особи, які повернулися із заслання, де були на спецпоселенні, масово будували житлові будинки на колгоспних землях. У с. Антонівка, де мали місце ворожі антирадянські прояви і яке у 1950 р. було цілком зруйноване, а мешканці частково переселені в Михайлівський район Запорізької області, частково вислані на спецпоселення, за останні два-три роки без дозволу відповідних місцевих органів було збудовано 20 нових житлових будинків і 14 тимчасових приміщень. Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 27 березня 1957 р. № 290 було заборонене нове будівництво на хуторах, які підлягали знесенню. Однак у Тернопільській області продовжувалося масове будівництво на хуторах. Д. Панасюк зазначав у 1959 р., що за останні 2-3 роки тільки у 12 районах Тернопільської області, за даними Обласного управління сільського господарства, самовільно збудовано 632 нових будинки. Це стосувалося Бучацького, Золотопотоцького, Почаївського та інших районів [33, арк.19–24].

Загалом повернення колишніх спецпоселенців на територію Галичини попри всі перешкоди наприкінці 1950-х років було в основному завершено. Не маючи наміру розв'язувати тут нове масштабне протистояння із місцевими жителями із можливою перспективою застосування зброї і відчуваючи, що радянська влада у регіоні вже досить зміцніла, керівництво СРСР і УРСР відмовилося від нових масштабних депортацій.

Разом з цим скороченню кількості виселених жителів Галичини наприкінці 1950-х років сприяла ситуація, що склалася в Криму.

За інформацією заступника начальника Головного управління оргнабору робітників і переселення при Раді Міністрів УРСР С.Костюченка в режимних районах Кримської області органи міліції не приписували осіб, що у минулому були засуджені на тривалі строки позбавлення волі і які прибули в ці райони як переселенці з інших областей УРСР. У зв'язку з цим головне управління зобов'язало керівництво Волинської, Дрогобицької, Львівської, Полтавської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської, Чернігівської, Чернівецької областей не оформляти осіб, які в минулому були засуджені на тривалі строки позбавлення волі, для переселення в колгоспи і радгоспи Ялтинського, Алуштинського, Старо-Кримського, Судакського, Балаклавського районів Кримської області [29, арк.86].

Результати демографічної динаміки населення Галичини були зафіксовані переписом 1959 р. У Львівській області нараховувалося 2107858 жителів, у Тернопільській – 1085586, у Станіславській (Івано-Франківській) – 1094639 [3, с.16]. У Львівській області проживало 1786587 українців, 178303 росіян, 29851 поляк, 5040 євреїв, 3206 білорусів, у Івано-Франківській – 1032994 українців, 36750 росіян, 3019 поляків, у Тернопільській – 1026822 українців, 25448 росіян, 2462 поляків [3, с.176].

Висновки. Загалом упродовж другої половини 1940-х – у 1950-х роках кількість населення Львівської області зросла майже на 30 % (в тому числі й за рахунок приєднання територій, що входили до складу Дрогобицької області), Тернопільської – скоротилася майже на 32 %, Станіславської – скоротилася майже на 26 %. Зменшення кількості населення відбувалося внаслідок тривалих бойових дій під час Другої світової війни і повоєнного протистояння вояків УПА та радянської влади, масових депортацій та здійснення оргнаборів. Примусові міграції галичан перетворилися на один із засобів забезпечення радянзації краю. Проте значна частина жителів Галичини, яка була примусово переміщена у другій половині 1940-х – на початку 1950-х років, повернулася до місць попереднього проживання як під час так званого «зворотництва», так і після відбуття покарання за співпрацю з УПА чи після зняття режиму спецпоселень. Повернення у другій половині 1950-х років порівняно великої кількості осіб після відміни режиму спецпоселень сприяло

відновленню та розширенню ряду населених пунктів у сільській місцевості Галичини та посиленню спротиву русифікації.

Процес повоєнної відбудови промисловості і сільського господарства відбувався в умовах залучення значно меншої кількості працівників, порівняно із Донбасом, і супроводжувався різким зростанням кількості росіян, особливо серед мешканців великих міст і, насамперед, Львова, скороченням кількості поляків. Росіяни в основному обіймали керівні посади у місцевих органах управління, держбезпеки та становили значну частину складу радянських збройних сил, дислокованих у регіоні. Абсолютну більшість жителів Галичини протягом усього досліджуваного періоду становили українці, які попри посилення русифікації зберігали свої традиції та звичаї.

-
1. Енциклопедія історії України. – Т. 6. – К.: Наук. думка, 2009. – 784 с.
 2. Історія українського селянства. – У 2 т. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 2006. – 653 с.
 3. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. – М.: Госстатиздат, 1963. – 210 с.
 4. Кучер В. Боротьба радянської влади проти національно-визвольного руху в повоєнні роки / В. Кучер // Українська Повстанська Армія – феномен національної історії: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 10–16.
 5. Мищак І. М. Інкорпорація та радянська західноукраїнських земель (1939–початок 1950-х рр.): історіографія / І. М. Мищак. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2010. – 509 с.
 6. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – К.: ІШІЕНД, 2000. – 356 с.
 7. Посацький Б.С. Простір міста і міська культура (на зламі ХХ – ХХІ ст.) / Б. С. Посацький. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 208 с.
 8. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3967. – 18 арк.
 9. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3969. – 12 арк.
 10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3970. – 19 арк.
 11. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4000. – 82 арк.
 12. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4938. – 99 арк.
 13. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4947. – 214 арк.
 14. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 42. – 43 арк.
 15. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 94. – 315 арк.

16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 95. – 275 арк.
17. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 786. – 14 арк.
18. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 853. – 276 арк.
19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 854. – 28 арк.
20. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 871. – 311 арк.
21. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1174. – 292 арк.
22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1711. – 63 арк.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1716. – 82 арк.
24. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1718. – 124 арк.
25. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2077. – 62 арк.
26. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3881. – 5 арк.
27. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4297. – 201 арк.
28. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4307. – 226 арк.
29. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4548. – 97 арк.
30. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4624. – 94 арк.
31. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4849. – 72 арк.
32. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4944. – 40 арк.
33. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4945. – 328 арк.